

Adam Mickiewiczin kaksi isänmaata

T a i s t o T o l v a n e n

Yli kaksisataavuotisen Puolan ja Liettuan unionin murruttua lopullisesti Puolan jakoihin vuonna 1795 kansallisrunoilijan aseman jo elinaikanaan saavuttanut Adam Mickiewicz (1798–1851) teki elämäntyönsä maansa ulkopuolella. Hän oli syntynyt Minskin kuvernementissa vanhan Liettuan valtamailta ja viettänyt vuoden 1815 syyskuusta alkaen nuoruutensa ja varhaisen miehuusikänsä Vilnan kuvernementtina hallitussa varsinaisessa Liettuassa. Jouduttuaan ensin sisäiseen karkotukseen Venäjälle vuonna 1824 ja siirryttyään sitten maanpakolaisuuteen vuonna 1829 ensin Saksaan ja Italiaan ja sitten pysyvästi Pariisiin vuonna 1834 runoilija menetti myös Liettuan, jota hän *Pan Tadeusz* -teoksen alkuriveillä kuvaa omaksi synnyinmaakseen, isiensä maaksi:

Litwo! Ojczyzno moja! Ty jesteś jak zdrowie;
Ile cię trzeba cenić, ten tylko się dowie,
Kto cię stracił. Dziś piękność twą w całej ozdobie
Widzę i opisuję, bo tęsknię po tobie.

Liettua! Isieni maa! Terveiden lailla
Sua kaivata osaa kun sitä on vailla.
Nyt kauneuttas sinun koko loistossa sen
Muistelen ja kirjaani kuvaan, ikävöiden.

Mickiewicz oli siis ulkopuolinen monessa mielessä: hän eli elämänsä oman maansa Puolan ulkopuolella eikä esimerkiksi koskaan käynyt sen pääkaupungissa Varsovassa eikä myöskään Krakovassa; toisaalta Liettua on keskeisessä asemassa hänen runoudessaan – ilman että hän olisi osannut ainakaan täydellisemmin sen kieltä. Mikä oli Mickiewiczin ”oikea” isänmaa, mikä oli loppujen lopuksi hänen suhteensa Liettuaan ja liettualaisuuteen, kuinka hänen perintönsä on jaettu kahden maan ja kulttuurin kesken?

Puolan ja Liettuan unionin hajottuakin sen aikaiset käytännöt kansallisuusasioissa, kielten, kulttuurin ja tapojen osalta jatkuivat kuitenkin pitkälti entisellään. Niinpä Mickiewiczin lapsuuden Nowogródek Minskin lähellä pysyi tyypillisenä liettualais-puolalaisena kaupunkina venäläisin, valkovenäläisin ja juutalaisin aineksin: venäjää alettiin juurruttaa, mutta yläluokka puhui edelleen puolaa, puola oli koululaitoksen kieli, kansa maaseudulla puhui valkovenäjää, *žmudin* kieltä, tai liettuaa, joka hävisi seudulta vasta 1900-luvun puolivälissä. Jo lapsuudestaan ja nuoruudestaan Mickiewicz tottui näkemään liettualaisuuden ja liettuan kielen osana Puolaa ja puolalaisuutta eikä useiden vuosien oleskelu ”varsinaisessa” Liettuassa vuosina 1815–1824

muuttanut tätä hänen peruskatsomustaan.

Vilnassa Mickiewicz aloitti opintonsa aluksi fyysis-matemaattisten, sitten klassisen kirjallisuuden, filosofian ja kielten parissa syyskuussa 1815. Vuonna 1817 perustettu Vilnan yliopisto oli vanha eurooppalainen opinahjo ja tämän mukaisesti myös Mickiewiczin opinnot seurasivat klassista eurooppalaista kaavaa – kreikkaa ja latinaa, filosofiaa ja historiaa. Yliopiston klassisiin valtavirtoihin alkoi kuitenkin liittyä yhä enemmän kansallismielisiä, jo kapinahenkisiä virtauksia, joihin nuori runoilija ystävänsä Czczotin ja muiden johdattamana liittyi yhä innokkaammin. Isänmaan – siis Puolan – ahdinko, nuoruus ja kapinahenki, eurooppalaiset esikuvat, herkkä mieli ja rakastumiset – kaikki tämä ennakoivat vääjäämättömällä tavalla runoilijan siirtymistä ”pakolliseen” romantiikan kauteen.

Tässä Mickiewiczin runoilijankuvan kehityksessä Liettualla oli tärkeä sija. Macpherson ja Ossian oli aloittanut tämän hakeutumisen myyttisiin historiallisiin aiheisiin: se, mitä Skotlanti tai iiriläiset, gaelit tai kymrit olivat läntisille romantikoille, sitä oli Liettua Mickiewiczille: eksoottinen, mystinen, alkuperäinen maa, jonka luonnonkauneus, pakanalliset metsät myyttisine asukkaineen, puhdasvetiset joet ja järvet yhdistyivät ikivanhoihin, puhtaisiin henkisiin virtoihin. Puola oli rationaalinen, nyt kärsimystään läpikäyvä poliittinen, valtiollinen suure – Liettua taas arvoituksellinen, sulkeutunut, taianomainen, siis romantiikan tunnusmerkit runsain mitoin täyttävä maa. Se täytti myös romantikkojen historialliset vaatimukset – liettualaiset olivat puolittain myyttinen, barbaarinen kansa, jolla oli pakanallista, mysteerin täyttämää luomisvoimaa: se ylläpiti legendojaan – jumalia, henkiä, metsien ja vesien asukkaita – osana ihmisten jokapäiväistä elämää.

Kontrasti rationaalisen Puolan ja myyttisen Liettuun välillä oli siis suuri. Kuten Czesław Miłosz toteaa, Liettua oli Mickiewiczille Puolan ”varjo”, eräänlainen vastakulttuuri sille, Puolan ”toinen puolisko” – erilainen, mutta samalla tasa-arvoinen siihen nähden.

Mickiewiczin oleskelu Vilnassa 1815-1819

ja sitten kirjallisuuden opettajana Kaunasissa 1819-1823 onkin romantiikan läpikäyntiä niin hänen tuotannossaan kuin yksityiselämässään. Täällä syntyi useita merkittäviä teoksia, kuten *Oodi nuoruudelle*, *Grażyna*, osa *Balladeja ja romansseja* ja osa *Esi-isien muistojuhlaa*. Rakastumiset, todennäköinen kihlautuminen Aniela-nimisen neidon kanssa, onneton rakastuminen Maryla Wereszczakównaan, seuralämä vaikkapa Tivoli-puistossa Vilija-joen rannalla ja Bohla-ravintolassa, käynnit Itämeren rannalla Palangassa ja kaiken aikaa vaikkapa omistuksina ja muistokirjoituksina pursuava runosuoni sekä konspiratiiviset kokoukset täyttivät nämä vuodet.

Runoilijan suhde Liettuun oli emotionaalinen, romanttinen: hän ei liittänyt siihen poliittisia pyrkimyksiä eikä nähnyt sille tulevaisuutta Puolan ulkopuolella – myöhemmin hän puhui kylläkin Liettuun ”profeettallisesta missiosta”, josta kryptisestä toteamuksesta tuonnempaa. Mickiewiczin rooli Liettuun kansallisen identiteetin muovautumisessa oli kuitenkin merkittävä – millä selittyy tämä ainakin näennäinen paradoksi?

Merkittävänä liettualaisen kansallistunteen edistäjänä tunnettu historioitsija ja etnografi Simonas Daukantas käänsi Mickiewiczin *Žyvil*-runoelman liettuaiksi muuntaen runoilijan sävytykseltään neutraalin runon puolalaisvas-taisuuden symboliksi; kuvaavaa oli, että runon myöhemmän käännöksen yhteydessä edes Mickiewiczin nimeä ei mainittu. Daukantasin katsannossa liettualaisen nationalismin vihollisia olivat Venäjän lisäksi Puolan ylimystö ja sivistyneistö. Konflikti liettualaisen talonpojan ja puolalaisen yläluokan välillä oli hänen ajattelussaan taistelua kahden kansakunnan välillä – Liettua oli oma, erillinen kansallinen kokonaisuus. Unionin hajoaminen ei ollut Daukantasille onnettomuus – sitä pahempi oli vapaan, pakanallisen Liettuun tuho kristityn Puolan kanssa solmitun unionin muodossa.

Toista koulukuntaa edusti Kiprijonas Nežbitauskas, Mickiewiczin tavoin myöhemmin maanpakoon siirtyneen runoilijan johtama kulttuuripiiri. Hän käännähti vuonna 1833 Mickie-

wiczin *Puolan kansakunnan ja puolalaisten pyhiinvaeltajien kirjat*, jonka perusajatuksena oli liettualaisten kuuluminen puolalaiseen kansakuntaan. Liettuan kieltä ja kulttuuria oli kehitettävä, mutta erillistä kansakuntaa siitä ei tulisi. Nezabitauskas määritteli itsensä puolalaiseksi, synonyyminä liettualaiselle – ainakin ensi katsannossa hän tuli tässä lähelle Mickiewiczin näkemystä.

Mickiewiczin vaikutus liettualaisuuteen ja liettualaisen kulttuurin kehitykseen on vahva, mutta ristiriitainen – hänen kuvaansa Liettuasta, ”synnyinmaasta”, ”isien maasta”, tulkittiin vapaasti sitä omiin tarpeisiin muokaten. Syntyi eräänlainen viha-rakkaus –suhde: molemmat kulttuurit olivat oppositiossa toisiaan vastaan, mutta kuitenkin samalla toisiaan täydentäviä.

Kiistaa liettualaisuudesta ja sen roolista hämmensi käsitteiden epämääräisyys: oliko Liettualla ymmärrettävä vanha suuriruhtinaskunta kokonaisuudessaan, toisin sanoen lukien siihen mukaan Mickiewiczin kotiseudun, Valkovenäjän, vai suppeampana käsitteenä, vanhana pakanallisena Liettuana omine kielineen ja kulttuuriperintöineen? Mickiewicz edusti – tähän jo viitattiin – ensiksi mainittua ajattelua: hänelle Liettua oli enemmän historiallinen alue kuin sivistyksellinen kokonaisuus. Hänen tiedetään kirjoittaneen muistiin kolme liettualaista kansanlaulua, mikä todistaa liettuan kielen ymmärtämisestä – puhumaan hän ei sitä koskaan oppinut. Kun otetaan huomioon liettualaisen kansanrunouden tavaton määrällinen ja laadullinen rikkaus, ei muutaman kansanlaulun muistiin kirjoittaminen sinänsä todista ainakaan hyvin syvällisestä perehtymisestä liettualaiseen kulttuuriperintöön.

Tämän vahvistaa myös se, että Mickiewicz ei koskaan erottanut selkeästi liettualaisia latvialaisista tai vanhoista preussilaisista. Hän käytti *liettua*-sanaa kuvaamaan myös suuriruhtinaskunnan slaavilaisia murteita. Kirjoituksiinsa hän käyttää *valkovenäläinen*-termiä vain kerran vuonna 1830. *Pan Tadeusz*-teoksessaan Mickiewicz käyttää paikka paikoin liettualaista merkittävää sanaa (*Litwin*) synonyyminä puola-

laisen nimitykselle (*Polak*). Vaikka hän tunnusti liettuan epätavallisen rikkaaksi ja johdonmukaiseksi kieleksi, hän ei nähnyt sille juurikaan tulevaisuutta – liettuan kielen kehitys olisi haitannut puolan kielen yhtenäisyyttä ja puhtautta.

Mickiewicz täsmensi myöhemmällä iällään Liettua-konseptiotaan: luennossaan Pariisissa vuonna 1843 hän erottaa liettualaiset slaaveista ja germaaneista, ylistää liettuan kieltä lähellä sanskritia olevana, vanhimpana puhuttuna kielenä Euroopassa, korostaa Liettuun tärkeyttä henkissä mielessä. Liettualaisilla ei kuitenkaan ole kansallista identiteettiä, Liettuun valtiota ei ole olemassa eivätkä liettualaiset edes pyri siihen.

Kuitenkin liettualaisilla on profeettallinen missio: tuo kansa on niitä, jotka ”elävät odotusten keskellä”. Tätä arvoituksellista lausumaa on tulkittu eri tavoin. Yhtä mieltä tutkijat ovat olleet siitä, että tätä lausumaa ei tule tulkita ennustukseksi Liettuun erillisestä tiestä. Unionin jälkeen erillinen Liettua oli tullut mahdottomaksi; liettualainen separatismi oli omituinen, väliaikainen poikkeama pitkästä historiallisesta kehityslinjasta. Mickiewiczin voidaan olettaa tarkoittaneen sillä pikemminkin hänen jo aikaisemmin korostamaansa Liettuun mystistä, alkukantaista voimaa, joka myötävaikuttaisi vanhan unionin uudelleen-syntymiseen, kuin maan perspektiiviä itsenäisenä valtiona.

Ei ole poissuljettua, että Mickiewicz mielsi itsensä tällaiseksi mystiseksi johtajaksi, näkijäksi, joka nostaisi Liettuun uuteen rooliin uudestisyntyneen liiton osana. *Pan Tadeusz*-teoksessa on useitakin viittauksia Puolan ja Liettuun jälleenyhdistymisen toivottavuuteen. Liettua oli liittynyt Puolaan ”jonkin suuren mysteerin” avulla – minkä, sitä Mickiewicz ei määritellyt. Puola ja Liettua ovat kuin aviopari, jonka oikea elinmuoto on yhdessä eläminen. Mickiewiczin toisen vertauksen mukaan liettualainen ja mazuralainen (puolalainen) ovat veljiä. ”Ja eiväthän veljekset riitele siitä, että toisen nimi on Władysław ja toisen Vytautas”.

Puolan ja Liettuun liittoon Mickiewicz asetti myös pidemmälle meneviä, eurooppalaisia pyrkimyksiä – se voisi olla henkisenä mallina

tulevaisuuden yhdistyneelle Euroopalle. Tässä ei ole mahdollisuutta syventyä näihin Mickiewiczin kauaskantoisiin eurooppalaisiin visioihin; olen-naista on todeta, että nämä visiot sulkiivat pois erillisyyden, vastakkainolon Puolan ja Liettuan välillä.

Mickiewiczille Liettua pysyi myyttisenä, kuviteltuna Liettuana – *Pan Tadeusz* on kaut-taaltaan yhdistetyn puolalaisuuden ja liettualai-suuden ylistystä, onnellisuuden, konservatiivisen elintavan ylistystä, kansallisen, yhteiskunnallisen, sukupolvien sovinnon idealisoitua kuvausta.

Mickiewicz tuli näin tahtomattaan auttaneeksi liettualaista kansallismielisyyttä; vaikka hänen ylistyslaulunsa liettualaiselle historialle, kulttuurille ja kielelle eivät vastanneet hänen poliittista ajatteluaan – näkihän hän ne nimenomaan vain Puola-kontekstissa – liettualainen kansallismielisyys ja kulttuuri omaksui omia tarpeitaan varten nimenomaan tämän puolen Mickiewiczin Liettua-käsityksestä. Liettualainen nationalismi ja sen nupustaan aukeava kulttuuri pitivät tässä konseptiossa liettualaisuutta erillisenä, omana, ”pyhänä” kulttuurina vastapainona eiautenttiselle, anarkistiselle ja korruptoituneelle puolalaiselle kulttuurille. Mickiewicz tuli näin tahtomattaan auttaneeksi liettualaisten pyrki-myksiä: hänen ylistyksiään Liettuan historialle, kulttuurille ja kielelle käytettiin hyväksi, vaikka itselleen Mickiewiczille ne olivat vain sivujuo-ne suuremmissa puolalaisuuden kuvassa.

Tämä vastamyitin kehittäminen ja strategioiden muovaaminen arvioitaessa Mickiewiczin roolia vei pitkän ajan ja johti sittemmin kansallisten pyrkimysten voimistuessa ankariinkin yhteen-ottoihin näiden konseptioiden edustajien välillä. Puuttumatta tarkemmin näihin todettakoon lop-pulos: Liettuassa on vallitsevaksi muodostunut käsitys Mickiewiczistä suurena kirjailijana, puolalaisena patrioottina, mutta myös puolaksi kirjoittavana liettualaisena kirjailijana, joka on olennaisella tavalla myötävaikuttanut liettualaisten kansallistunteen ja sitä kautta sen itsenäisen elämän edellytysten vahvistamiseen. Mickie-wiczin elämäntyö halutaan nähdä symbolisena, ei konkreettisena toimintana Liettuan hyväksi

tai sitä vastaan.

Vastakkaisiakin mielipiteitä on esiintynyt: vaikka Liettuan kansallisen liikkeen johtava hahmo Vincas Kudirka ylisti Mickiewiczin patsaan paljastamisen yhteydessä Vilnassa runoilijaa miehenä, jonka maineikas nimi on ainaisiksi ajoiksi yhdistynyt Liettuahan, on hän erään puolalaisen Mickiewicz-pamfletin todennäköisenä tekijänä toisaalta katsonut, että Mickiewicz on väärine ennustuksineen Liettuan asemasta vieras ja irrelevantti nero, joka ei kaipaa meidän, ts. liettualaisten, mielenkiintoamme. Tässä katsannossa Liettua jättää Mickiewiczin kokonaan Puolalle.

”Virallisen” arvion Mickiewiczin merkityk-sestä Liettualle on antanut Liettuan nykyinen presidentti Grybauskaitė. Paljastaessaan Czesław Miłoszin muistomerkin Vilnassa hän rinnasti tämän toisen liettualais-puolalaisen runoilijan Mickiewiczin: molemmat ovat historiallisia hahmoja niin liettualaisille kuin puolalaisille.

Ja ennen kaikkea Mickiewicz säilyy myös liettualaisille nerokkaana runoilijana. Liettua, tuo hänelle mystinen, historian muistojen kultaama luonnonkaunis maa, antoi ravintoa *Pan Tadeusz* -teokselle ja keskeiselle osalle hänen muuta runouttaan. Niemen-joelle omistamassaan sonetissa hän muistelee ”kotoista” jokeaan, jonka vettä hän ammensi lapsenkäsiinsä ja jota pitkin hän sitten purjehti ”oudoille seuduille” maailmaan. Runoilijan nuorin poika kastettiin Pariisissa Niemenistä tuodulla vedellä; Pariisissa hän säilytti Vilnasta tuotua jumaläidin kuvaa sänkynsä yläpuolella ja vilnalaisten ystävien – Domejkon, Lelewelin, Borowskin, Pietraszkiewiczin – muisto säilyi hänen mielessään läpi elämän.

Liettuan luontoa eivät runoilijan silmissä ylittä muiden maiden kauneudet – humiseva liettualainen metsä ja hetteikkösuo vievät *Krimin sone-teissa* voiton tuosta jylhästä, luonnonkauniista seudusta ja sen äänistä:

Litwo! piały mi wdzięczniej twe szumiące lasy
Niż słowiki Bajdaru, Salhiry dziewice;
I weselszy deptałem twoje trzęsawice
Niż rubinowe morwy, złote ananasy.

Liettua! Kauniimmin lauloi humu sun korven
Kuin Salhiran neidot, satakielet Bajdarin.
Ja iloisemmin soisia niittyjäs kuljin

Kuin lehdoissa ananasten, silkkiäispuiden.

Suomennokset kirjoittajan.

Lähteet

Bachórz, Józef (2003), *Jak pachnie na Litwie Mickiewicza*. Gdańsk: Słowo/obraz terytoria.
Banowska, Lidia (2005), *Milosz i Mickiewicz. Poezja wobec tradycji*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
Lukasiewicz, Jacek (1996), *Mickiewicz*. Wrocław: Wydawnictwo Dolnośląskie.
Surwiło, Jerzy (1993), *Wileńskimi śladami Adama*

Mickiewicza. Wilno: Biblioteka "Magazynu Wileńskiego".
Weintraub, Wiktor (1954), *The poetry of Adam Mickiewicz*. Slavistic Printings and Reprintings. S-Gravenhage: Mouton & Co.
Weintraub, Wiktor (1998), *Mickiewicz – mistyczny polityk*. Warszawa: IBL.

Tiedä enemmän

Idäntutkimus ilmestyy neljä kertaa vuodessa noin 100 sivun tietopakettina. Lehden teemoja ovat olleet mm. Putin, Rock, Mustameri ja Valta.

"Idäntutkimus on hauskan monipuolinen: perinteisen Venäjän talouden ja poliittisen tutkimuksen rinnalla käsitellään yhtä luontevasti vaikkapa teatteria, valokuvaa ja kirjallisuutta"
Jan Rydman, Tieteessä tapahtuu

"Tähän mennessä ilmestyneitä numeroita lukee ilokseen... Idäntutkimus on elävä ja ajan hermolla oleva lehti, joka ei tingi tasosta ja luottaa asiaan." **Pekka Pesonen**, Helsingin Sanomat

Vuositilaus 28 euroa, ulkomaille 33 euroa ja opiskelijat 18 euroa

Tilaukset:
Idäntutkimus,
VIETS ry,
Aleksanteri-instituutti,
PL 42,
00014 Helsingin yliopisto,
puh (09) 1912 3645
faksi (09) 1912 4175
viets-idantutkimus@helsinki.fi

www.helsinki.fi/idantutkimus